
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 331.1

Олексій Сергійович АРАПОВ

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра менеджменту, економіки та права,
Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету
E-mail: lexpro07@ukr.net

Тетяна Миколаївна ДОРОШЕНКО

старший викладач,
кафедра менеджменту, економіки та права,
Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету
E-mail: tat-doroshenko@ukr.net

НОРМУВАННЯ ПРАЦІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Арапов, О. С. Нормування праці як фактор підвищення ефективності виробництва [Текст] / Олексій Сергійович Арапов, Тетяна Миколаївна Дорошенко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 4. – С. 188-195. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Витрати праці на виробництво різного виду работ обумовлюються перш за все організаційно-технічними, психофізіологічними і соціальними чинниками, які впливають на тривалість і зміст процесів праці. Практично нормування праці означає проектування і створення на виробництві таких умов, при яких робота буде виконуватися найбільш продуктивно. У такому розумінні нормування праці є основою організації праці на підприємствах.

Нормування праці необхідне при будь-якій формі громадської організації праці. Однак його сутність, цілі і завдання безпосередньо впливають з характеру виробничих відносин. Воно передбачає встановлення ступеня затрат праці на виконання певної роботи на основі регламентації співвідношення між витратами робочого часу і обсягом виконаної роботи. У такій ролі нормування праці є економічною категорією, тому що воно виражає певне ставлення людей до їх спільної участі в суспільній праці.

Мета. Метою статті є аналіз сутності, функцій і класифікаційної структури норм витрат, результатів і змісту, а також обґрунтування необхідності нормування праці на підприємствах різних форм суспільної організації праці.

Метод (методологія). При підготовці статті використовувалися як загальні, так і часткові методи наукового дослідження, а саме: принципи матеріалістичного діалектизму, наукової абстракції, перехід від абстрактного до конкретного, аналізу та синтезу, індукції і дедукції та ін.

Результати. Розгляд сутності та класифікаційних особливостей категорії праці визначає, що нормування останньої є насамперед інструментом суспільного устрою праці. У зв'язку з цим головне питання полягає не в тому, який сам по собі цей інструмент, а для чого і в ім'я чого він використовується. Більш високорозвинена громадська форма праці вимагає такого нормування праці, яке знаходилося б на рівні сучасного наукового знання і світового досвіду, який увібрав у себе всі досягнення попередніх поколінь людей. Громадська форма праці вимагає такого підходу до нормування, який поєднував би технічні досягнення науки з сучасним рівнем організації праці. Тільки такий підхід може сприяти планомірному розподілу робочого часу між галузями господарства, всередині цих галузей і в окремих трудових колективах, що дозволить забезпечити «належне відношення між різними трудовими функціями і різними потребами» і разом з тим послужити мірою індивідуальної участі виробників у сукупному праці, а отже, «і в індивідуально споживаній частині всього продукту» [5].

Встановлення зв'язків між витратами робочого часу на виготовлення продукції і розмірами суспільних потреб класики економічної теорії розглядали як основну задачу: суспільство повинно знати, скільки праці потрібно для виробництва кожного предмета споживання. Виробничий план повинен

узгоджуватись із засобами виробництва і робочою силою. Цей план буде визначатися, в кінцевому підсумку, зважуванням і зіставленням корисних ефектів різних предметів споживання один з одним і з необхідною для їх виробництва кількістю праці.

Ключові слова: праця; нормування; норми витрат праці; норми витрат робочого часу, продуктивна сила праці.

Oleksii Serhiiovich ARAPOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management, Economics and Law,
Kirovograd Flight Academy,
National Aviation University
E-mail: lexpro07@ukr.net

Tetiana Mykolaivna DOROSHENKO

Senior Lecturer,
Department of Management, Economics and Law,
Kirovograd Flight Academy,
National Aviation University
E-mail: tat-doroshenko@ukr.net

NORMALIZATION OF LABOUR AS A FACTOR OF INCREASING PRODUCTION EFFICIENCY

Abstract

Introduction. The cost of labour as for the production of various types of work depends primarily on the organizational and technical, psychophysiological and social factors which affect the duration and content of the labour processes. Actually the regulation of labour means designing and creation such conditions in the production which will help the work run more productively. In this sense normalization of labour is the basis of the organization of labour in enterprises.

Normalization of labour is necessary for any form of public organization of labour. However, its essence, aims and objectives depend directly on the nature of industrial relations. It involves the establishment of measures of labour costs to perform a particular job. It should be based on the regulation of the relationship between the cost of time and volume of work which is done. In this case normalization of labour is an economic category, because it expresses a particular attitude of people to their joint participation in social activities.

Purpose. The article aims to analyse the essence, functions and structure of the classification structure of cost standards, results and content. It also aims to justify the need for labour normalization in the enterprises of various forms of social organization of labour.

Method (methodology). The general and particular methods of scientific research have been used in this research. They are the principles of the materialistic dialectism, scientific Abstraction, the transition from the Abstract to the concrete, analysis and synthesis, induction and deduction, and others.

Results. Consideration of the nature and characteristics of the classification of categories of work determines that the valuation of labour is, first and foremost, a tool of social organization of labour. In this context, the main question is not whether what is the tool itself and for what purpose it is used.

Highly developed social form of labour requires the valuation of labour, which can be in case of modern scientific knowledge and international experience use. It must also absorb all the achievements of previous generations. The social form of work requires an approach to rationing, which would combine the technical achievements of science with the state of the organization of labour. Only such an approach can contribute to the planned distribution of work between branches of the economy, within these sectors and individual workers (labour) teams that will ensure "proper ratio between different job functions and different needs" and at the same time it can serve as a measure of participation of the individual producers in the aggregate labour, and therefore "consumed individually and in all parts of the product" [5].

Linking of working time for the manufacture of products with the size of social needs the classic economic theory has viewed as a major problem. It states that society must know how much work is required for the production of each commodity and confirm its production plan for the means of production and labour. This plan will determine and compare the effects of different commodities with each other and with the necessary quantity of work for their production.

Keywords: labour; normalization; standards of labour costs; working time regulations; productive power of labour.

Вступ

Витрати праці на виробництво різного виду робіт обумовлюються перш за все організаційно-технічними, психофізіологічними і соціальними чинниками, які впливають на тривалість і зміст процесів праці. Практично нормування праці означає проектування і створення на виробництві таких умов, при яких така робота буде виконуватися найбільш продуктивно. У такому розумінні нормування праці є основою організації праці на підприємствах.

Нормування праці необхідно при будь-якій формі громадської організації праці. Однак його сутність, цілі і завдання безпосередньо впливають з характеру виробничих відносин. Воно передбачає встановлення ступеня затрат праці на виконання певної роботи на основі регламентації співвідношення між витратами робочого часу і обсягом виконуваної роботи. У такій ролі нормування праці є економічною категорією, тому що воно виражає певне ставлення людей до їх спільної участі в суспільній праці.

Дослідженню проблем, пов'язаних з нормуванням праці, присвячено чимало робіт зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед них варто назвати В. Н. Абрамова, А. К. Гастева, Б. М. Генкіна, А. М. Гриненка, Ф. Гілберта, О. А. Грішнову, В. М. Данюка, С. Г. Дзюбу, Х. Емерсона, Ф. Енгельса, А. Л. Жукова, А. М. Колота, К. Маркса, С. Г. Струмліна, К. С. Ремізова, Ф. У. Тейлора, А. Файоля, В. І. Чернова та інших. Незважаючи на численність праць та публікацій і фундаментальність одержаних результатів за вказаною проблематикою, слід сказати, що не завжди дотримується науковий підхід до нормування праці, а також брак публікацій з аналізу щодо принципів організації та оцінювання такої системи. Теоретико-прикладне спрямування та важливість порушених питань зумовили актуальність проблеми, вибір напряму, мети та завдань дослідження.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є визначення сутності та класифікації категорії нормування праці на підприємстві. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- обґрунтувати нормування праці як категорії в системі економічних наук, яка входить у систему чинників, що підвищують ефективність господарювання;
- дослідити сутнісні характеристики категорії «нормування праці»;
- розкрити структуру і класифікаційний зміст нормування праці;
- запропонувати структурно-логічні схеми витрат і результатів праці, а також класифікацію норм праці за змістом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Результат роботи підприємства, його можливість успішно функціонувати визначається ефективністю використання основних фондів і трудових ресурсів, що є можливим тільки в умовах упровадження і використання науково-обґрунтованих норм праці, встановлених з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Використання науково-обґрунтованих, прогресивних норм праці є однією з найважливіших умов економічного благополуччя підприємства та його конкурентоспроможності.

До засобів нормування праці належать централізовано розроблені нормативні матеріали, засоби вимірювання і аналізу трудових процесів. Методами нормування праці є технології визначення та застосування норм праці.

Метою нормування праці є забезпечення ефективного використання виробничого і трудового потенціалу, конкурентоспроможності продукції, що випускається на основі цілеспрямованих зусиль щодо зниження трудових витрат у результаті впровадження досягнень науки і передового досвіду, своєчасного їх відображення в нормах. В умовах ринкових відносин нормування праці не може обмежуватися поточними завданнями, виявленням найбільш ефективних умов виробництва, їх закріпленням у нормах і освоєнням.

Необхідно вирішувати перспективні стратегічні завдання, такі, як оцінка трудових витрат на загальногалузевому рівні, визначення можливості його досягнення і зниження, перевірка економічної доцільності зниження трудовитрат при проведенні комплексу заходів технічного та організаційного характеру.

Основне призначення нормування праці – ефективний інструмент раціоналізації праці і оперативно-виробничого планування. Потрібно розподілити і кооперувати працю в часі і просторі, розрахувати тривалість виробничого циклу, забезпечити синхронність усіх елементів виробничого процесу, визначити трудомісткість, кількість працівників і багато іншого, без чого не можна визначити кількість науково обґрунтованих норм витрат праці (робочого часу). Отже, під нормуванням праці

необхідно розуміти процес проектування і практичного впровадження комплексу заходів, що підвищують загальну результативність праці, тобто зниження витрат робочого часу.

Ринкові економічні відносини не тільки підсилюють вимоги до нормування і норм, а й створюють сприятливі умови для підвищення якості нормування, впливу його на ефективність виробництва і праці.

Норми трудових витрат виконують такі функції:

- визначення необхідної чисельності працівників;
- внутрішньовиробниче поточне і перспективне планування;
- оцінка та стимулювання ефективної праці;
- забезпечення нормальної інтенсивності праці відповідно до прийнятих критеріїв;
- гарантоване дотримання інтересів працівника в частині змістовності, доручених йому відповідно до норми робіт, перспектив його професійно-кваліфікаційного зростання.

Впровадження норм праці для всіх категорій працівників створює можливості підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку, забезпечує отримання додаткового прибутку, підвищує ефективність інтеграції інтересів персоналу з цілями підприємства. Нормування праці необхідно для поліпшення організації праці через визначення дійсно необхідних витрат робочого часу на виконання роботи, правильний розрахунок кількості працівників, раціональну організацію їх праці, раціональне використання обладнання.

Методологічні основи нормування містять:

- розширення сфери нормування праці;
- забезпечення високої якості норм праці та їх максимальне наближення до суспільно необхідних витрат праці;
- наукове обґрунтування норм з урахуванням організаційно-технічних, соціально-економічних і психофізіологічних чинників;
- гуманізацію норм праці

Нормування праці складається з двох частин: аналітично-організаційної та розрахункової. Перша частина передбачає аналіз, проектування та впровадження умов для найбільш продуктивної роботи. Друга частина – це розрахунок необхідних витрат робочого часу на виконання цієї роботи в умовах найбільш продуктивного способу її виконання.

В умовах становлення ринкових відносин головним у нормуванні праці виступає його перша частина, а друга є всього лише похідною. Якщо визначити, що до категорій, що характеризує процес праці, безвідносно до його суспільної форми належать продуктивність, інтенсивність і продуктивна сила праці, то найбільш важливе значення має продуктивна сила праці [2].

Під продуктивною силою праці розуміється доцільна, свідомо діяльність людини виробляти певну кількість продукції в одиницю часу. Або здатність певного обсягу праці втілюватися в більшій або меншій кількості споживчих вартостей. При цьому обсяг праці буде величиною постійною, а кількість вироблених споживчих вартостей буде змінюватися. Зі зростанням продуктивної сили праці частка праці, яка припадає на одиницю продукції, буде скорочуватися.

Продуктивна сила праці характеризує плідність праці при незмінному середньому рівні інтенсивності праці, яка визначається як ступінь її напруженості в процесі виробництва, вимірюється витратами фізичної і нервової енергії людини за одиницю часу. При цьому сама продуктивна сила праці визначається різноманітними факторами: середнім ступенем мистецтва працівника, рівнем розвитку науки і ступенем її технологічного застосування, громадською комбінацією виробничого процесу, розмірами і ефективністю засобів виробництва, природними умовами та ін.

З цього випливає, що індекс продуктивної сили праці як відносний показник може бути меншим, дорівнювати або бути більшим за одиницю і залежить від рівня збереження праці на виробництво одиниці продукції.

Людина в процесі праці витрачає нервову, м'язову і іншу енергію, тобто комплекс життєвих сил, який при певній продуктивній силі праці бере участь у нормуванні її обсягу. При цьому прямих вимірників інтенсивності праці немає, вона вимірюється опосередковано, за допомогою індексу використання фонду робочого часу. Індекс фонду робочого часу може бути меншим, дорівнювати або бути більшим одиниці.

Від рівня продуктивної сили праці і рівня інтенсивності праці залежать показник продуктивності праці, який визначає рівень розвитку продуктивних сил суспільства (держави, регіону, області) і якості життя населення. Підвищення продуктивності праці викликається збільшеною витратою робочої сили протягом певного проміжку часу, тобто зростаючої інтенсивності праці, або зменшенням непродуктивного споживання робочої сили.

Наприклад, при скороченні витрат праці на виробництво одиниці продукції на 20 % продуктивна сила праці зростає на 25 %. Якщо питомі витрати праці на виробництво одиниці продукції залишаються незмінними, то індекс продуктивної сили праці буде дорівнювати одиниці.

При збільшенні питомих витрат праці на виробництво одиниці продукції індекс продуктивної сили праці буде меншим за одиницю. Це можливо при старінні обладнання (фізичне зношення), ускладненні природних умов та ін. Залежність показників зміни трудомісткості виробництва продукції і продуктивної сили праці можна виразити гіперболою: $(y = 1 / x)$, де x – зростання середньогодинної продуктивності праці, %; y – зменшення трудомісткості виробництва продукції, %.

Об'єктивно існують дві форми витрат праці: витрати робочого часу і витрати робочої сили (фізичної та нервової енергії). Звідси можна виокремити норми витрат робочого часу і норми затрат енергії працівників.

Розглянемо послідовно обидві форми.

1. Норма витрат робочого часу встановлює час для виконання одиниці або певного обсягу роботи одним або декількома працівниками. Залежно від конкретних умов норми витрат робочого часу можуть визначати тривалість роботи, час витрачається на її виконання одним або декількома працівниками, їх чисельність і т. д. Тому до норм витрат робочого часу можна віднести: норми тривалості і трудомісткості робіт; норми чисельності.

Норма тривалості визначає час, протягом якого може бути виконана одиниця роботи на одному агрегаті або одному робочому місці. Норма тривалості вимірюється в одиницях часу: хвилинах, годинах.

Норма трудомісткості операції визначає необхідні витрати часу одного або декількох працівників на виконання одиниці роботи або виготовлення одиниці продукції за певною операцією. Ці витрати залежать від тривалості операції і чисельності працівників, зайнятих її виконанням. Норма трудомісткості вимірюється в людино-хвилинах. Сумарна трудомісткість нормованих робіт визначається за формулою:

$$\sum_{i=1}^n T = \sum_{i=1}^n (V_i \times H_{ep}), \quad (1)$$

де V_i – обсяг i -го виду робіт, виконаних за рік;

H_{ep} – норма часу i -го виду робіт, г.

Вказану залежність можна виразити через:

$$H_m = H_{o.p} \times H_{\chi}, \quad (2)$$

де H_m – норма трудомісткості операції;

$H_{o.p}$ – норма тривалості операції для працівників;

H_{χ} – норма чисельності працівників, що виконують певну операцію.

Норма чисельності здійснюється за формулою:

$$\chi = \frac{\sum H_m \times K_1}{\Phi_{p.e}}, \quad (3)$$

де $\sum H_m$ – сумарна трудомісткість нормованих робіт за рік, розрахована за типовими нормам, чол / год;

K_1 – коефіцієнт, що враховує витрати часу на виконання робіт, не передбачених у нормативній частині;

$\Phi_{p.e}$ – фонд робочого часу одного працівника за рік, г.

Використовуючи наведені формули, розрахунок чисельності, наприклад, економістів з праці підприємства подамо у таблиці 1.

Таким чином, при $K=1,1$, $\Phi_{p.e}=1836$ чисельність (χ) виходить з (3):

$$\chi = \frac{\sum H_m \times K_1}{\Phi_{p.e}} = \frac{3882.4 \times 1.1}{1836} = 2.32 \text{ (людей)}.$$

2. Норми витрат фізичної і нервової енергії працівників досліджені значно меншою мірою у зіставленні з нормами витрат робочого часу. Вони можуть характеризуватися темпом роботи, ступенем зайнятості працівників, показниками стомлюваності (робота за комп'ютером). Тому з існуючих нормативних матеріалів для характеристики норм затрат енергії працівників найбільш підходять норми складності праці. Під останньою розуміється сумарний вплив усіх факторів трудового процесу на організм людини. Однією зі складових є його інтенсивність.

Таблиця 1. Приклад розрахунку чисельності економістів з праці з огляду на трудомісткість робіт, виконуваних протягом року

№ п/п	Вид виконуваної роботи	Одиниця виміру	Обсяг роботи в рік	Найменування факторів впливу і їх числові значення	Норма часу на од. вимірювання, од вим	Сума витрат часу, люд. - год
1	Розробка плану підвищення продуктивності праці	Один план	1	Кількість позицій розрахунку -18	24,1	433,8 (24,1*18)
2	Розробка плану по чисельності працюючих	Один план	1	Кількість найменувань - 18 посад	27,2	489,6 (27,2*18)
3	Розробка місячного плану по праці і заробітної плати	Один план	12	Кількість найменувань - 20 розрахункових показників	9,53	2287,2 (9,53*20= =190,6*12)
4	Аналіз співвідношення темпів зростання продуктивності праці і заробітної плати	Один аналіз	4	Кількість структурних підрозділів, за якими проводиться аналіз - 24; Кількість позицій розрахунку -14	4,42	247,5 (14*4,42*4) 424,3 (24*4,42*4)

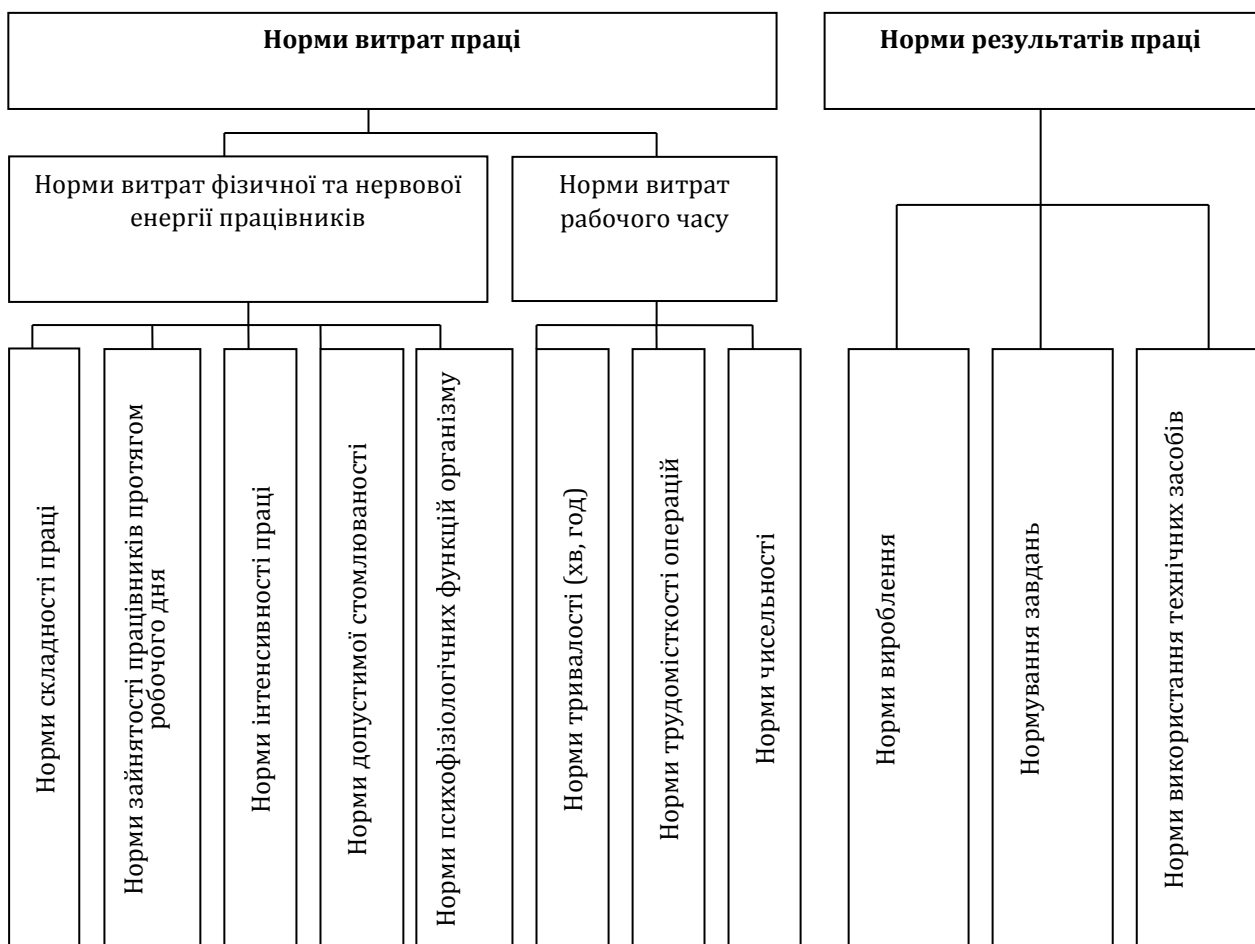

Рис. 1. Структура норм витрат та результатів праці

Результати праці працівників зазвичай виражаються певним обсягом виконаних робіт. До норм результатів праці відносять виконання нормованих завдань, рівень використання технічних засобів, сучасних методів розрахунків. При використанні норм для планування, обліку і стимулювання працівника необхідно пам'ятати про принципову різницю між результатами і витратами праці (рис. 1).

Запропонована класифікація норм праці дозволяє з'ясувати тісний зв'язок з класифікацією нормативних матеріалів з праці, які служать основою для встановлення норм і виражають залежності між необхідними витратами праці і чинниками, що на них впливають.

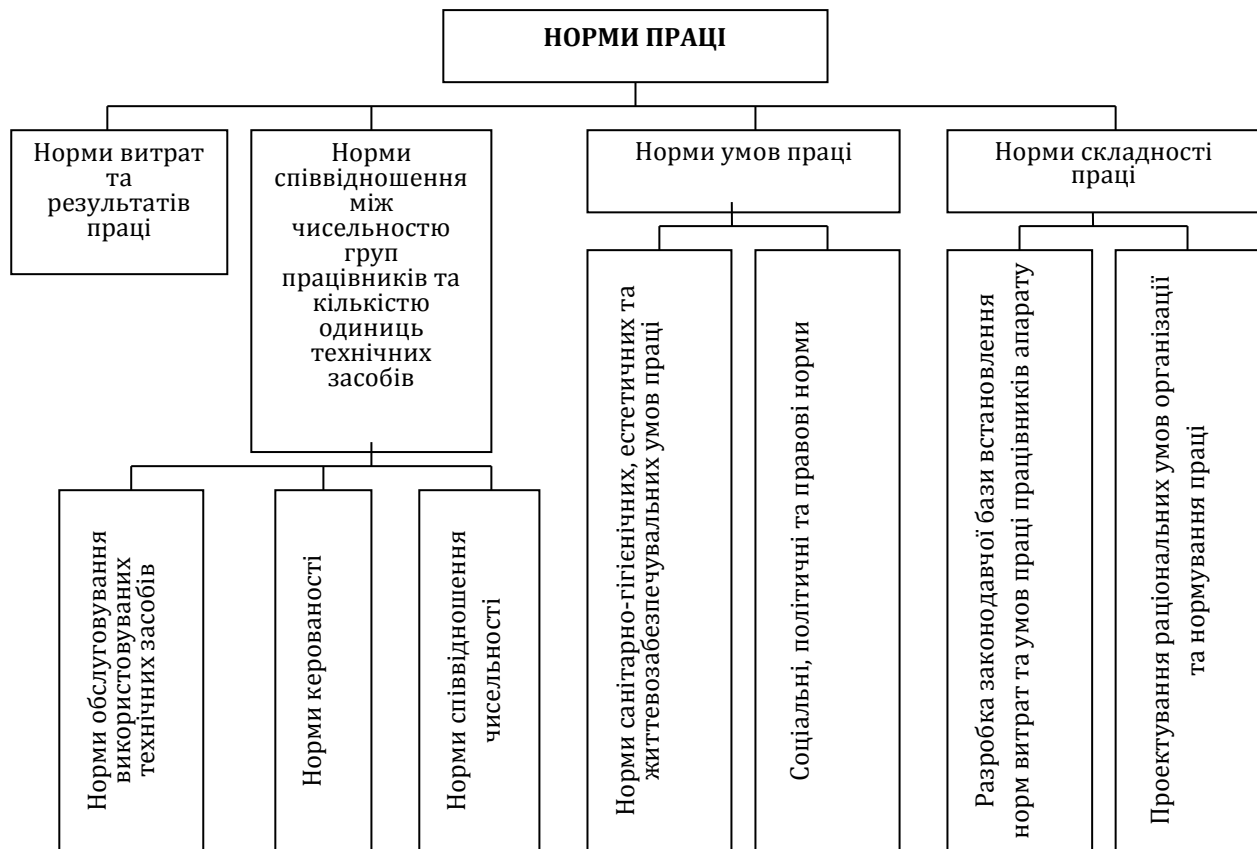

Рис. 2. Класифікація норм праці за змістом

Висновки та перспективи подальших розвідок

У статті запропоновано розгляд сутності та класифікаційних особливостей категорії праці, визначено, що нормування праці є насамперед інструментом суспільного устрою праці. У зв'язку з цим головне питання полягає не в тому, який сам по собі цей інструмент, а для чого і в ім'я чого він використовується. Більш високорозвинена громадська форма праці вимагає такого нормування праці, яке знаходилося б на рівні сучасного наукового знання і світового досвіду, який увібрав у себе всі досягнення попередніх поколінь людей. Громадська форма праці вимагає такого підходу до нормування, який поєднував би технічні досягнення науки з сучасним рівнем організації праці. Тільки такий підхід може сприяти планомірному розподілу робочого часу між галузями господарства, всередині цих галузей і в окремих робочих (трудових) колективах, що дозволить забезпечити «належне відношення між різними трудовими функціями і різними потребами» і разом з тим послужити мірою індивідуальної участі виробників у сукупному праці, і отже, «і в індивідуально споживаній частині всього продукту» [5].

Таким чином, встановлення зв'язків між витратами робочого часу на виготовлення продукції і розмірами суспільних потреб класики економічної теорії розглядали як основну задачу: суспільство повинно знати, скільки праці потрібно для виробництва кожного предмета споживання. Виробничий план повинен узгоджуватись із засобами виробництва і робочою силою. Цей план буде визначатися, в кінцевому підсумку, зважуванням і зіставленням корисних ефектів різних предметів споживання один з одним і з необхідними для їх виробництва кількостями праці. Такі завдання мають виконуватися за допомогою нормування праці.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю України // Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / За ред. В. М. Вакулєнко, О. П. Товстенко. – К.: Юрінком Інтер. – 1997. – 1040 с.
2. Маркс, К. Капітал. Т. 1 // Маркс К., Енгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 23. – С. 48-89.

-
3. Типовые нормы времени на работы, выполняемые экономистами по труду на производстве [Электронный ресурс]: Постановление госкомтруда СССР и ВЦСПС от 20. 05. 87 n 331/17-46. – Режим доступа: <http://zakonbase.ru/content/part/518972>.
 4. Основы экономики труда. / [Дубровский Ю. Н., Колосова Р. П., Кочикян В. П., Ремизов К. С.]; под ред. К. С. Ремизов. — М.: Изд. Моск. Унив., 1976. — 200 с.
 5. Biese, F. (1842). *Die Philosophie des Aristoteles*, Berlin, [in German].

References

1. Vakulenko, V. M., Tovstenko, O. P. (1997). *Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny z postateynymy materialamy*. Kyiv: Yurinkom Inter.
2. Marks, K. Enhel's F. (n.d.). *Kapital*.
3. *Типовые нормы времени на работы, выполняемые экономистами по труду на производстве*. (1987). Postanovlenye hoskomtruda SSSR y VTsSPS ot 20.05.87 n 331/17-46. Retrieved from: <http://zakonbase.ru/content/part/518972>.
4. Dubrovskyy, Yu. N., Kolosova, R. P., Kochykyan, V. P., Remyzov, K. S. (1976). *Osnovy ekonomiki truda*. Moscow: Yzd. Mosk. Unyv.
5. Biese, F. (1842). *Die Philosophie des Aristoteles*, Berlin, [in German].

Стаття надійшла до редакції 26.11.2017 р.